

egyelőre csak egy-két magányosan álló vers erejéig vonta le. Szinte minden ki-próbált — mások által kipróbált — irányban tágítja lehetőségeit, de sokfélesége nem lehet számára formakoncepció, mint az egyéniség teljes megsemmisítésére tudatosan törekvő Weöresnél. Kettejük különbsége a költő létébe vág. Weöres éppen az által vált a legszuverenebb költővé, hogy személyiségfeloldásából költői elvet formált. Veress Miklós viszont elkötelezett lírikus, s mindaddig nem követheti Weörest, amíg sorsát a társadalmi cselekvéshez köti. A Semmi akarása csupán a Minden akarása árnyékaként, kontrasztja- és ellentétezésaként szerepelhet verseiben. Úgy, mint Adynál, József Attilánál.

Úgy vélem, további fejlődés számára nem a közhelykritikák szokványjavallata kívánkozik ide. (Már amennyiben hinni lehet abban, hogy a kritikus javallatát megfogadják.) Nem az „egyetemesebb mondanivaló” vezetheti messzibbre — nem is hiszem, hogy választhatna egyetemesebb témákat, mint második kötetében. A stílus változatosságának fokozása sem megoldás. Egyfajta stílust erőltetni úgyszintén annyi volna, mint szíves eligazítás a zsákutca torkolatába. Szívesebben mondanám: a költő ismerje föl lehetőségeit és korlátait korunkban, s a hagyományból ne azt válassza ki, ami szép és hasznos volt a maga idején, hanem azt, ami ma fontos. És ami nem igazán fontos, azt vesse el könyörtelenül. A kötet utolsóként leütött akkordja: „boldog ki e népek lehet prédikátora”. A benne rejlő ígéret várja beváltását. (*Szépirodalmi*, 1975.)

ALFÖLDY JENŐ

Kenyeres Zoltán: Gondolkodó irodalom

Ez a könyv nem pusztán a fiatal magyar irodalomtörténész-nemzedék egyik legtehetségesebb képviselőjének kitűnő tanulmánykötete, hanem áttételesebb jelentősége is van, mert nagyon jól reprezentálja egy fontos tudományfejlődési folyamat eredményeit. A *Gondolkodó irodalom* meggyőző bizonyítéka, szép igazolása annak, hogy mindazok az esztétikai és irodalomtudományi viták, amelyek az utóbbi két évtizedben lezajlottak nálunk, a lényegre tekintve nem a pusztába kiáltottak, hanem érzékeny és értő fülekre is találtak, volt értelmük és eredményük, hasznosan alakították többek között a fiatal irodalomkutatók szemléletét, tájékozódását és módszertani felkészültségét. A másik, a szubjektív oldalról közelítve pedig beteljesült ígéret ez a könyv arra nézve is, hogy a fiatalabb generáció az irodalomtudományban sem lesz méltatlan elődeihez, megvan a kellő tehetsége, tanult az előtte járóktól s — relatíve persze — egyenrangú alkotóként felzárkózik hozzájuk, mindinkább részt vállal a tudományág fejlesztéséből.

Ezeknek a kedvező objektív és benső adottságoknak szerencsés találkozására az egyik legjobb példa Kenyeres Zoltán kötete. Ha a terjedelem szabta kereteken belül választ keresünk arra, hogy mivel érdemli ki ezt az elismerést, több fő tulajdonságát emelhetjük ki úgy, hogy sorrendünk nem hierarchikus, hiszen mindezek együttesen adják az értéket nála, noha külön-külön sem lebecsülendők.

Kenyerest egyszerre jellemzi az érdeklődés sokfélesége és a tárgyi tudás alaposága, felkészültsége egyformán extenzív és intenzív. A tartalommutatót átfutva ugyan várakozással és kíváncsisággal vegyes kételkedés fog el bennünket, hiszen a tárgykör nagyon változatos; az olvasás azonban vitathatatlanul meggyőz arról, hogy Kenyeres írásai sehol sem felszínesek, nem ismeri a rutinmunkát, József Attila kritikai szemléletéről, Lukács Györgyről és Illyés Gyuláról ugyanolyan elmélyülten és tényismeretbeli megalapozottsággal ír, mint Weöres Sándor lírájáról vagy költői műfordításunk negyedszázadáról.

Ez a nyitottság azonban nemcsak az érdeklődésre, hanem az *értésre* is vonatkozik. Ritka képesség: Kenyeres nemcsak egy-két írói módszerre, magatartásra, stílusra beállított és érzékeny, hanem sok irányban fogékony, mindegyik alkotói attitűdöt — olykor a legellentétebbeket is — lényege szerint érteni és értékelni tudja. Ezért írhatott olyan árnyaltan elemző tanulmányt felszabadulás utáni irodalmunk egyik legbonyolultabb témájáról, a magyar líra 1945—48 közötti időszakáról, ezért tudja egyformán megfejteni és feltárni Illyés és Weöres költészetének titkait, egyedi különlegességeit.

Mindezt azért is teheti, mert jól egyesül benne a filológus és a teoretikus. Amire vállalkozik, abban mind elméleti, mind irodalomtörténeti síkon otthonos, jóllehet már utaltunk rá: témái nem könnyűek. A műalkotásoknak úgynevezett külsődleges megközelítésében és belső elemzésében egyaránt jártas, egyszerű vizsgálati módszerre nagyon összetett. Illusztrációként a sok lehetséges példa közül csak kettőre utalunk: Kenyeres külön-külön is szépen és részletesen elemzi a költői világképet és a művek belső világát, de emellett nagyon meggyőzően mutatja ki szerves összefüggésüket is például a „látomásos népdalról”, a fényes szelek ifjú költőnemzedékéről vagy Weöres Sándor lírájáról szólva.

Feltűnő az a következetesség is, amellyel Kenyeres Zoltán az irodalomtudomány műszavainak és kategóriáinak pontosítására és árnyalására törekszik. Ezt a szándékot néha nyíltan megvallja: „Polgári humanizmus? Ennek fogalomköre olyan tág értelmezésekre ad lehetőséget, hogy minősítésként alig használható már. Nem jobb az elvont humanizmus nevű eufémikus megjelölés sem. Effajta címkék helyett pontosabban körülhatároljuk Weöres Sándor versvilágát, ha...” — s a részletes kifejtés során meg is teszi a kellő körülhatárolást, Weöres Sándor lírájának olyan értő elemzését adva, amely az eddigi szakirodalom legjobbjai közé emeli tanulmányát. Kenyerest láthatóan nagyon foglalkoztatja az a költői módszer is, amit a „tárgyas líra” műszavával jelölhetünk. Ez már önmagában is nagyon jó irodalomtörténeti tájékozódási készségről tanúskodik, hiszen a magyar lírának egyik megkülönböztető jegye éppen ennek a vonulatnak erőteljes jelenléte, gyakran egyenesen meghatározó szerepe költészetünkben. Kenyeres azonban nem elégszik meg azzal, hogy általánosságban szólva a tárgyas líráról, ennek ürügyén egybefogjon más vonatkozásban eléggé eltérő jelenségeket; megmutatja ugyan a közös vonásokat, de azt is kifejti, hogy a tárgyas líra, még pontosabban a líra tárgyiasága nem ugyanazt jelenti Illyésnél, mint Szabó Lőrincnél, s megint más a funkciója az *Újhold* költőinél. Ez a differenciálás rendkívül fontos elméleti, irodalomtörténeti és értékelési szempontból egyaránt.

Kenyeres Zoltánnak az is nagy erénye, hogy értékrendszere határozott, de egyben finoman árnyalt. Az irodalom és a tudomány valóságtükröző s alakító funkcióját vallva és vállalva Kenyeres tudatosan tette köteté élére József Attiláról, Lukács Györgyről és Illyés Gyuláról írott tanulmányát; a kompozíció tökéletesen egyezik a koncepcióval. Ez azonban nem jelenti sem azt, hogy őket nem tudja vagy akarja bírálni, sem pedig azt, hogy a polgári irodalom eredményeit alábecsülné.

Az külön érdekesség, hogy a kötetben egymás mellett szerepel a Lukács Györgyről és az Illyés Gyuláról írott tanulmány. Nagyon sokan vannak, akik inkább a köztük levő szakadékokat, semmint az összekötő hidakat keresnék és építenék. Kenyeres Zoltán nagyon helyesen a két életmű egymástól független vizsgálatából hozza ki az implicate meglevő s látszólagos feleselések mögül a lényegi egyezést; azt, hogy a nemzetinek és az egyetemesnek a dialektikáját bizonyos hangsúlyeltolódás ellenére sem értelmezik ellentétesen. Tényekkel bizonyítja, hogy „Lukács György, döntő pályafordulóin, mindig fontos impulzusokat kapott választásához a magyar történelemtől és a magyar kultúrától”, Illyés pedig „példát ad arra a világirodalmi szemléletre, amely nem mond ellent a nemzeti irodalom ápolásának, és példát ad arra a nemzeti irodalomszemléletre, amely nem zárja magába követőjét, hanem hozzáköti a világ művelődésének nagy áramlásához”.

Az irodalomtörténész tehetségének egyik fontos mércéje, hogy tudja és meri-e kritizálni azt, ami valóban bírálandó, még a legnagyobbaknál is. Kenyeres — hozzáértése és felkészültsége mellett — azzal tiszteli meg legjobban Lukácsot és Illyést,

hogy megalapozottan vitatkozik is velük. Joggal kérdőjelezi meg Lukács álláspontját a magyar történelmi fejlődés megítéléséről, a haladás—reakció értelmezéséről a társadalomban és az irodalomban, valamint az ezzel összefüggő, de esztétikai nagyrealizmus elméletéből is következő „vagy világirodalom, vagy provincializmus” hamis alternatívájáról. A *Választ* szerkesztő Illyés törekvéseinek szükségszerű derékba töréséről szintén nyíltan ír: „Az a paradoxon, ahogyan a szerkesztői elv a szerkesztői gyakorlatban önmaga ellen fordult, azt jelezte, hogy a plebejus demokrázius — noha még korunkban is létrehozhat nagy ívű, egyenes vonalú életművet — nem elég erős ahhoz, hogy egymagában, a munkásság és a városodás érdeke, valamint a minőségteremtő új értelmiség eszméje nélkül irányítsa az egész nemzeti irodalmat ... még akkor sem, ha olyan korszakos nagy író, mint Illyés Gyula tesz rá kísérletet.” Mindezt azért is el kell mondani, mert Kenyeres Zoltán József Attila mellett Lukács Györgytől és Illyés Gyulától tanult a legtöbbet. József Attilától megtanulta, hogy az irodalomkritika „az elemző szövegértelmezés és az elvi kritikai értékelés feladatát egyaránt ellássa”, Lukácstól átvette az elméleti igényességet, Illyéstől pedig a magyar irodalom nemzeti felelősségének tudatát. Tanult persze másoktól is, de éppen azért tudja igazán érteni és értékelni Weörest, Jékelyt és Hajnal Annát, mert József Attilát, Lukács Györgyöt és Illyés Gyulát jól ismeri és szereti!

Sok szó esik mostanában a színvonal és a közérthetőség összefüggéséről. Kenyeres Zoltán könyve jó példa arra is, hogy nagyon bonyolult kérdésekről olvasmányosan és szórakoztatóan lehet írni, a nem könnyen felfogható mondandót élvezetes stílussal közelebb lehet hozni. A *Gondolkodó irodalom* nemcsak irodalmunk egyik fő tendenciáját, intellektuális jellegét emeli ki, hanem valóban el is gondolkodtat, mert kítűnő könyv, tartalmi és stílári szempontról egyaránt a legjobbak közé tartozik az utóbbi idők irodalomtudományi munkái közül. (*Szépírodalmi*, 1974.)

VÖRÖS LÁSZLÓ

Tamás Attila: Líra a XX. században

Tamás Attila csaknem lehetetlen föladataira vállalkozott: nevetségesen szűk, ötívnyi terjedelemben áttekinteni a XX. századi költészet áttekinthetetlen gazdagságát. Teljesítménye épp ezért példaadó; nemcsak az ismeretterjesztő szándéknak nőtt fölébe, főképp a szakember érdeklődését is kielégítő új szempontjaival, hanem a műfaj veszélyeit is sikerrel elkerülte. Gondolatmenete nem fulladt bele a panorámát beszűkítő részletezésbe, de nem is sekélyesedett el a semmitmondásig elvont általánosságokba. Munkája újabb bizonyíték arra, hogy a tudomány igazi népszerűsítése nem mond ellent a szakmai igényességnek, sőt elválaszthatatlan tőle.

Tamás Attila munkájából — füzete látszólagosan laza szerkesztése ellenére is — alaposan átgondolt ökonomikus módszer olvasható ki. Nem irányzatokat, életműveket vizsgál; ha ezt tenné, tanulmánya költői dzsungellé válna — hanem „fontos sajátosságok magyarázó elemzése” a célja; iskolák, portrék az eszmefuttatásba legföljebb mint példák épülnek be. Esztétikai minőségeket kítűnő műelemzésekkel ír le, úgy rendszerez, hogy összegezéseiben benne lélegzik korunk lírája. Elemzései inkább megközelítések, nem törekszenek a mindenoldalúság, a teljesség, a részletező alaposág ismérére.

A szerző elfogulatlanul, sine ira et studio közeledik századunk lírájának jelenségeihez. Esztétikai pártosság ez, a legnemesebb értelemben szolgálja az igazi értékek kultuszát. Nincsenek előítéletei az izmusokkal szemben, de nem is azonosítja